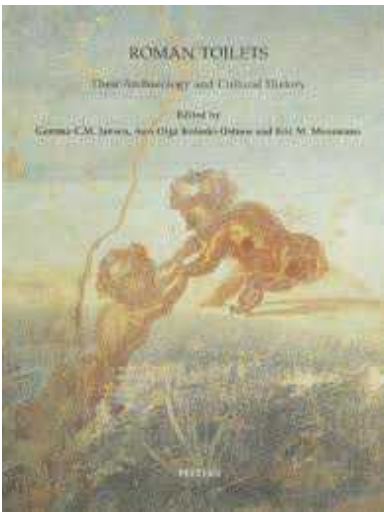

Plasten de Romeinse mannen zittend of staand?

IMAGEGLOBE

iv

© Hulton-Deutsch Collection/C...

Archeologe Gemma Jansen ontdekte tot haar verbazing dat collega's geen interesse hebben in Romeinse toiletgewoontes. 'Je kunt er veel van leren over de cultuur en

de hygiëne destijds.'

IMCO LANTING

Voor het eerst zijn de toiletten en de riolen uit de Romeinse tijd uitgebreid onderzocht. Ze leveren onthullende gegevens op over de poep- en plasgewoontes in het ooit machtigste rijk op aarde. Nee, dit wordt geen verhaal vol dubbelzinnigheden en flauwe grappen. Onderzoek naar Romeinse toiletten is serieus archeologisch werk, met verrassende uitkomsten.

Om maar te beginnen met de ontdekking waar het smerigste luchtje aan hangt: het heeft tweeduizend jaar geleden enorm gestonken op de toiletten, daar is archeologe Gemma Jansen wel zeker van. Zij is verantwoordelijk voor de verzamelde onderzoeksresultaten, die de afgelopen jaren zijn behaald op het gebied van Romeins sanitair.

"Riolerings bestonden in eerste instantie bijna niet, dus de ontlasting kon nergens heen. Het werd verzameld in de grote beerput onder de toiletzitting, de latrine, en eens in de zoveel tijd kwam een handelaar de bak legen. De poep werd vervolgens veelal gebruikt als compost voor de landbouw."

Jansen gelooft overigens niet dat de toiletten waar de uitwerpselen wel konden worden weggespoeld, gevrijwaard bleven van vieze luchtjes. "Daarvoor was het rioolsysteem niet geavanceerd genoeg."

Romeinen waren bang voor het toilet, ze geloofden dat zich er demonen schuilhielden. Jansen: "Ze hadden in die tijd nog geen flauw benul van ziekteverwekkende bacteriën, maar de link tussen soms dodelijke ziektes en het toilet legden ze al wel. Zoals alle narigheden in die tijd werden ook die gekoppeld aan de wereld van

demonen, waartegen de toiletganger moest worden beschermd door goden."

Daarom stond in elk toilet een beeldje van de godin Fortuna en in veel gevallen kerfden gebruikers bezwerende teksten op de muren. Jansen: "Zoveel verschilt dat niet van tegenwoordig. Wij zijn ook beducht om ziek te worden van het toilet, daarom wassen wij onze handen met desinfecterende zeep."

Jansen begon ongeveer twintig jaar geleden met haar onderzoek naar sanitair in de oudheid, een tot haar grote verrassing vrijwel braakliggend terrein. Tot dan toe bleek het onderwerp nog vrijwel onbesproken in de archeologie, een toch al enkele eeuwen bestaande wetenschap.

Jansen: "Ik vind het fantastisch, alles wat we ontdekken op dit terrein is compleet nieuw. Ik kwam erachter dat de meeste archeologen met een boog om de toiletten in Pompeji en Rome heenliepen, of minimale moeite deden om die te onderzoeken. Ze vonden het maar niks, er was geen eer aan te behalen, meenden ze. Je kon je beter profileren met grote, indrukwekkende gebouwen als tempels en badhuizen. Maar daarover is inmiddels al zo veel bekend dat er weinig nieuws te melden valt."

Zelfs nu nog wordt zij door gerespecteerde instituten gemaand op haar woorden te letten wat betreft dit onderwerp. "De directeur van het beroemde archeologische instituut in Rome, waar ik onlangs een lezing gaf, vroeg me voor aanvang of ik alsjeblieft niet te veel in detail wilde treden. Ik wil best gehoor geven aan dit soort verzoeken, maar ze moeten ook maar accepteren dat uitwerpselen zijn wat ze zijn. Daarin zitten juist de geheimen die we willen ontrafelen." Jansen vindt het taboe wel begrijpelijk, maar aan de

andere kant kun je aan de sanitaire gewoonten van een samenleving ook heel waardevolle informatie ontleen over de cultuur, hygiëne en de voedingsgewoonten.

Toilet in de keuken

In Pompeji bleken de toiletten zich vaak in de keuken te bevinden, omdat ze tevens werden gebruikt als afvallemmer. Daarnaast hadden lang niet alle Romeinen een eigen toilet; daarvoor waren dan her en der voorzieningen aangelegd, vaak in het voorportaal van huizen, zodat voorbijgangers en burens er gebruik van konden maken.

In de meeste gevallen waren het gemeenschappelijke toiletten: een stenen bank met gaten en eronder een grote latrine. In één geval, in de havenstad Ostia bij Rome, konden wel veertig mensen tegelijk en in alle openheid hun behoefte doen.

Jansen: "Schaamte speelde geen rol, de Romeinen wisten niet beter. Hoewel hooggeplaatsten, zoals Hadrianus (keizer van 117 tot 138, in wiens villa bij Rome Jansen veel onderzoek heeft gedaan), wel degelijk een privétoilet hadden. Dat was prachtig versierd met gouden mozaïeken. Ook voor zijn gasten was er privacy. Als je op zo'n toilet zat, had je een prachtig uitzicht over de fraai aangelegde tuin met fonteinen. De bedienden van de keizer hadden dan weer wel eenvoudige groepstoiletten."

Verskil moest er zijn in de Romeinse tijd, ook op sanitair gebied. Maar erg hygiënisch was het nergens, denkt Jansen, daarvoor waren de rioolsystemen niet afdoende.

Toiletpapier bestond niet. Romeinen gebruikten in de meeste gevallen een stok met een spons erop om hun billen af te vegen. Daarna werden de uitwerpselen met een emmertje water weggespoeld. Slaven werden ingeschakeld om op gezette tijden de latrines schoon te maken, wat ongetwijfeld een van de smerigste

klusjes in de Romeinse oudheid is geweest.

Toch bleven er in bijvoorbeeld Pompeji voor archeologen nog voldoende poeprsten over om te onderzoeken. Ze vonden grote hoeveelheden parasietenitjes van wormen waar de Romeinen mee rondliepen, waaruit de conclusie volgde dat maagaandoeningen en vruchtbaarheidsproblemen met vaak dodelijke afloop wijdverbreid waren.

Jansen is nog lang niet klaar met het onderzoek. "Veel vragen zijn nog onbeantwoord. Met een ervan - plasten mannen zittend of staand - ben ik nu bezig. 's Nachts en als ze dronken waren, plasten ze in een kruik, een amfoor, maar hoe zat dat overdag thuis of in het badhuis? De mannen hadden in die tijd grote, zware, in lagen gevouwen toga's aan; heel onhandig om staand te plassen. Hadden ze wel een hand vrij?"

De andere prangende kwestie die Jansen eerdaags wil oplossen, is of mannen en vrouwen naar hetzelfde groepstoilet gingen. Nergens zijn namelijk aanwijzingen aangetroffen van gescheiden mannen- en vrouwen toiletten. Hiervoor laat ze onlangs gevonden urine uit een Romeins toiletsysteem door een Nederlands laboratorium onderzoeken. "Als er vrouwelijke zwangerschapshormonen in worden aangetroffen, kun je gerust concluderen dat de toiletten gemengd waren."

Juist bij dit klusje kwam de oudheid wel heel erg dichtbij. "Bij het opensnijden van de urineklont roken we direct een penetrante lucht. Dat je urine ruikt van tweeduizend jaar oud is verbluffend."

Toiletwetenschappers

Het onlangs gepubliceerde verzamelwerk Roman Toilets kwam tot stand na een heuse toilettenworkshop in Rome in 2007. Vijfendertig geleerden van over de hele wereld legden hun onderzoek

op tafel, waarna werd bepaald welke plek ze in het boek zouden krijgen. Een scala aan sanitaire onderwerpen passeerde de revue: van het design en de architectuur van de toiletten tot de rioolsystemen. De mooiste antieke toiletten, volgens archeologe en samensteller van het boek Gemma Jansen, bevinden zich in Ostia bij Rome. Maar je kunt in alle landen die tot het Romeinse Rijk behoorden, toiletten vinden. In het boek zijn ze terug te vinden. Bijvoorbeeld die in Efeze in het huidige Turkije, maar ook bij Nijmegen in de opgravingen van de Romeinse legerplaats Oppidum Batavorum. Hier werden verzamelbakken met resten uitwerpselen teruggevonden die bestemd waren voor bemesting van het omringende land.

Gemma C. M. Jansen, Ann Olga Koloski-Ostrow, Eric M. Moormann, Roman Toilets. Their Archeology and Cultural History, Peeters Publishers, 224 p., 72 euro

Benito Mussolini en de wc van Ostia

Fascisme en wc's: het is een bizarre combinatie. Gedurende het regime van de Italiaanse dictator Benito Mussolini (1922-1945) werden op grote schaal archeologische opgravingen gedaan in Italië. Mussolini dweept met het Romeinse rijk als een hoogontwikkelde beschaving, om de grootsheid van Italië te onderstrepen - en hemzelf daarmee als een soort keizer te afficheren. Het sanitaire systeem stond daarvoor symbool. Met name de prachtige, ingenieuze vormgegeven toiletten van het Forumbadhuis in Ostia, de toenmalige belangrijkste havenstad van het Romeinse rijk, moesten de verhevenheid van Italië verbeelden. De dictator liet ze restaureren en volgens de onderzoekers gebeurde dat zo grondig dat ze er na de opknabbeurt mooier uitkwamen dan ze ooit waren geweest. Archeologe Jansen: "Zo creëerde hij een vals beeld van de hygiëne en de beschaving van het

Romeinse rijk." Mussolini zou zich waarschijnlijk omdraaien in zijn graf als hij zou weten hoe zijn propagandaverhaal nu in alle openheid aan diggelen ligt. De Romeinen bleken lang niet zo schoon als hij iedereen wilde doen geloven.

"De meeste archeologen liepen met een boog om de toiletten in Pompeji en Rome heen. Alles wat wij ontdekken op dit terrein is compleet nieuw',,

"archeologe Gemma Jansen,,